

บทความรับเชิญ

บทบาท ความสำคัญ และแนวทางการวิจัยสถาบันกับการก้าวสู่มหาวิทยาลัยวิจัย

ศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร ศรีสอ้าน

ถอดความจากปาฐกถา ของศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร ศรีสอ้าน ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ “บทบาทงานวิจัยสถาบันสำหรับบุคลากรสายปฏิบัติการในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” ณ อาคารมหามฤค คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม 2552

ศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร ศรีสอ้าน

นายกสภามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช และ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

อดีตรองอธิการบดีและรองอธิการบดี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อดีตรองอธิการบดีมหาวิทยาลัย อธิการบดี เลขาธิการ ก.พ.

อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ สมาชิกวุฒิสภา

อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ประธานกรรมการการศึกษา สภาผู้แทนราษฎร

ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

สมาคมนักวิจัยแห่งประเทศไทย สมาคมมหาวิทยาลัยในเอเชียและแปซิฟิก และผู้ริเริ่มและบุกเบิกมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ และสหกิจศึกษาในประเทศไทย

ในระหว่างปี 2514 – 2517 ขณะดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าหน่วยวิจัยสถาบัน และรองอธิการบดีฝ่ายวางแผน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นั้น ได้รวบรวมผู้คนในจุฬาฯ จากคณะต่างๆ มาช่วยกันทำงานวิจัยสถาบัน เช่น ศาสตราจารย์ ดร. สมหวัง พิทยาคูวัฒน์ ซึ่งปัจจุบันเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ประกันคุณภาพภายนอก จึงถือว่าจุฬาฯ เคยเป็นผู้นำในเรื่องของวิจัยสถาบันมาก่อนและเกือบจะเป็นเจ้าเดียวในระดับมหาวิทยาลัยที่ทำเรื่องนี้ และได้นำเอาผลงานวิจัยไปใช้ขณะนั้น เป็นช่วงที่จุฬาฯ เจริญวิฤกต เพราะเป็นช่วงที่นิสิตเดินขบวนขับไล่ผู้บริหาร หลังจากนั้นจุฬาฯ ต้องมีการปรับหรือหลายเรื่อง เพื่อให้เกิดความเชื่อถือและเชื่อมั่นในหมู่ชาวจุฬาฯ เอง และเพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบ ที่เกิดจากการที่นิสิตเดินขบวนขับไล่ผู้บริหาร การปรับเปลี่ยนระยะนั้น มีหลายเรื่องที่ต้องการ ข้อมูลที่ครบถ้วนและแม่นยำตรงพอสมควร ถึงจะสามารถตัดสินใจและทำให้ผู้คนเห็นพ้อง

การจะมาพูดกันลอย ๆ โดยไม่มีข้อมูลที่เชื่อถือได้ ก็คงจะไม่สามารถนำการเปลี่ยนแปลงไปสู่เป้าหมายได้

ขณะนั้นมหาวิทยาลัยในประเทศไทยก็มีอยู่ 9 แห่ง ภายหลังจึงมีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ทุกแห่งได้ให้ความสนใจกับเรื่องวิจัยสถาบัน ในฐานะเป็นเครื่องมือสำคัญของการบริหารจัดการและการวางแผน แต่ว่ามหาวิทยาลัยที่ทำเป็นรูปธรรมที่สุด คือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

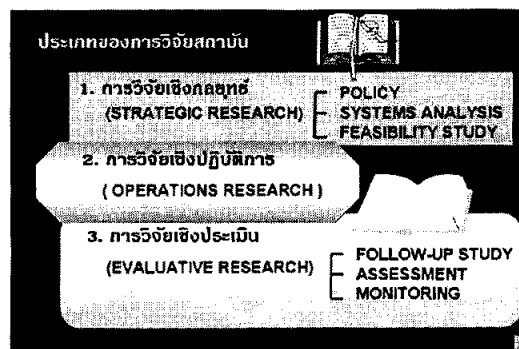
งานวิจัยสถาบันของจุฬาฯ ในยุคหนึ่งที่พิมพ์ไว้เป็นรูปเล่ม มีปริมาณมาก แล้วก็เป็นเรื่องที่ถือได้ว่าเป็นต้นแบบของการวิจัยสถาบัน ที่ในระยะหลัง แม้แต่ทบวงมหาวิทยาลัยเอง ซึ่งได้ส่งเสริมเรื่องนี้ ก็ได้อาศัยผลงานของจุฬาฯ ในสมัยนั้นไปเป็นตัวอย่าง แล้วก็ใช้คนของจุฬาฯ สมัยนั้น ไปช่วยที่ทบวงมหาวิทยาลัย เช่น อาจารย์สมชาย ทะยานยง

บทความนี้จึงเป็นการเล่าสู่กันฟังในเชิงแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในเชิงแนวคิดและหลักการ โดยมีแนวปฏิบัติประกอบเพื่อให้เข้าใจได้ชัดเจน แต่จะไม่ลงไปในทางด้านเทคนิควิธีการ

ความหมายและความสำคัญของการวิจัยสถาบันคือการวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวกับสถาบันของตนเอง เช่น การวิจัยสถาบันของจุฬาฯ ก็คือการวิจัยเรื่องของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อนำไปใช้ประกอบการตัดสินใจ ใช้ประกอบการแก้ปัญหา ใช้ประกอบการพัฒนาสถาบัน ในเรื่องเกี่ยวกับนโยบายและแผน เพราะถ้าเราไม่รู้จักตัวเราเอง ไม่มีข้อมูลที่เพียงพอแล้ว เราจะตัดสินใจได้อย่างไร เราจะแก้ปัญหาได้ตรงจุดได้อย่างไร และเราจะมีแนวทางและทิศทางการพัฒนาสถาบันไปสู่เป้าหมายได้อย่างไร

ในภาษาอังกฤษ มีการใช้คำ “วิจัยสถาบัน” อยู่ 3 คำคำที่เป็นหลัก เป็นกลางที่สุด และใช้เฉพาะระดับอุดมศึกษาก็คือคำว่า “institutional research” ซึ่งเรานำมาถอดความว่าเป็นวิจัยสถาบัน มีสมาคม Institutional Research Association ในสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีสมาชิกทั่วโลก และสมาชิกส่วนใหญ่เป็นมหาวิทยาลัย เพราะคำนี้ไม่ใช้ในหน่วยงานการศึกษาระดับอื่น แต่ใช้เฉพาะในระดับมหาวิทยาลัย อีกคำหนึ่งซึ่งใช้กันทั่วไปก็คือ “action” หรือ “operations research” เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ คำนี้ใช้กันกว้างไปกว่าเรื่องในมหาวิทยาลัยเท่านั้น หายที่สุดก็คือ คำ “administrative research” คือการวิจัยเชิงบริหาร เพราะต้องการเอาผลมาใช้สำหรับการบริหาร คำที่ใช้ร่วมกันมากที่สุด คือคำ institutional research ซึ่งถอดความมาเป็นภาษาไทยว่า วิจัยสถาบัน

“วิจัยสถาบัน” เป็นเครื่องมือสำคัญ ของการบริหารองค์กรสมัยใหม่ องค์กรสมัยใหม่คือองค์กร “KILO” ซึ่งหมายความว่า องค์กรสมัยใหม่ต้องเป็น “Knowledge-based” คือเป็นองค์กรฐานความรู้ ใช้ความรู้เป็นฐานของการบริหารจัดการและการพัฒนา ซึ่งสังคมทุกวันนี้ก็เป็นสังคมฐานความรู้ เคียวนี่เรานำเอาเรื่องของการจัดการความรู้ “Knowledge management” เข้ามาใช้ในการบริหาร โดยถือว่าตัว knowledge เป็นตัวสำคัญที่เราจะใช้ในการบริหารจัดการ knowledge นั้นมีทั้งในส่วนที่อยู่ในองค์กร มีทั้งในส่วนที่อยู่ในตัวคนแต่ละคน ทุกคนเป็นแหล่ง knowledge อาจจะรู้เหมือนกัน อาจจะรู้ต่างกัน อาจจะรู้มากกว่ากัน อาจจะรู้น้อยกว่ากัน ทำอย่างไรจึงจะทำให้ knowledge ที่มีในตัวคนได้รับการนำมาใช้ประโยชน์ได้สูงสุด ยุคนี้ต้องมีวิธีการ ที่จะดึงเอาความรู้จากตัวคนมาใช้ประโยชน์ องค์กรต่างๆ จึงต้องคิดหากลยุทธ์ ที่จะนำเอาความรู้ในตัวคนออกมาใช้ประโยชน์ จึงเกิดมีกระบวนการ KM ก็คือกระบวนการ knowledge management องค์กรเช่นนี้จึงเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ คือ Learning Organization องค์กรแห่งการเรียนรู้ก็คือ องค์กรที่ยึดเอาเรื่องของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเสริมความรู้เป็นเรื่องสำคัญ ในขณะเดียวกัน โลกทุกวันนี้เป็นยุค information age การที่จะตัดสินใจการที่จะแก้ปัญหาจำเป็นที่ต้องมี Information ที่สมบูรณ์พอสมควร องค์กร KILO จึงหมายถึง Knowledge management, Information base แล้วก็เป็น Learning Organization ด้วย วิจัยสถาบันเป็นเครื่องมือสำคัญของการบริหารองค์กรสมัยใหม่ คือองค์กร KILO



การวิจัยสถาบันอาจจะแบ่งได้ 3 ประเภท ประเภทแรกเป็นการวิจัยเชิงกลยุทธ์ (strategic research) เช่น policy research การวิจัยเพื่อเอาผลพัฒนานโยบาย system analysis การวิจัยเพื่อวิเคราะห์ระบบ เช่น จุฬาฯ กำลังจะปรับเปลี่ยนโครงสร้าง จุฬาฯ อาจ จะต้องทำ strategic research แล้วในที่สุดก็นำมาพิจารณาว่า อันเก่าไหนดีก็เก็บไว้ อันเก่าไหนยังไม่ดีก็ต้องปรับแต่งอย่างไร อาจจะต้องทำ feasibility study ทำวิจัยเพื่อดูความเป็นไปได้

ตัวอย่างเช่น เมื่อ 32 ปีที่แล้ว การจะทำมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชให้เป็นมหาวิทยาลัยเปิดที่สอนทางไกลห้ามมีชั้นเรียน สิ่งที่ต้องทำในขณะนั้นก็คือ feasibility study การศึกษาทางไกลแบบไม่มีชั้นเรียนจะมีคนมาเรียนหรือไม่ ? เพราะว่าการไทยติดชั้นเรียน ในลักษณะที่ให้ไปเรียนเองคงลำบาก ขณะนั้นได้ขอให้ ดร.อุทุมพร เป็นหัวหน้าคณะวิจัยทำการวิจัย เรื่องความต้องการของประชาชนต่อระบบการศึกษาทางไกล กลุ่มเป้าหมายที่ตั้งไว้ คือ กลุ่มเป้าหมายที่ 1 คนที่กำลังจะจบมัธยมปลาย กลุ่มที่ 2 คือคนที่ประกอบอาชีพการงานอยู่แล้วในวิชาชีพต่างๆ เน้นคนที่อยู่ต่างจังหวัด เพราะเมื่อสามสิบกว่าปีที่แล้ว โอกาสทางอุดมศึกษาของคนกลุ่มนี้จำกัดมาก มหาวิทยาลัยทั้งหมดอยู่ในกรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ก็เป็นมหาวิทยาลัยในสังคมเมือง ตั้งอยู่ในเมืองใหญ่ คนที่อยู่ชายขอบชายเขาไม่มีโอกาสทางอุดมศึกษา รัฐบาลตั้งเป้าว่า การศึกษาทางไกลจะทำให้เกิดความเสมอภาค อยู่ที่ไหนก็เรียนได้

เมื่อได้กลุ่มเป้าหมายแล้ว ก็ survey ว่า หนึ่ง ถ้าเปิดระบบการเรียนทางไกลแล้ว แต่ละกลุ่มจะเรียนหรือเปล่า สอง ถ้าเรียนจะเรียนสาขาอะไร เพราะไม่ใช่ทุกสาขาจะเปิดเรียนทางไกลได้หมด เช่น วิทยาศาสตร์ เปิดยาก เพราะจะต้องมีห้องปฏิบัติการ จะต้องมีอะไรต่างๆ ในที่สุด เมื่อได้ผลวิจัยมาก็เอามาเป็นพื้นฐานของการตั้งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ผล survey เมื่อ 32 ปีที่แล้ว พบว่า คนจะเรียน 90 กว่าเปอร์เซ็นต์ เป็นคนทำงาน คนที่จบใหม่ไม่เรียน คนที่จบมัธยม.ปลายจะเรียนประมาณ 5 เปอร์เซ็นต์ สาขาที่คนจะเรียนส่วนมากเป็นสาขาวิชาชีพเพื่อต่อยอด เช่น คนที่จบ

อาชีวศึกษา ก็อยากจะต่อยอดให้ได้ปริญญา ไม่ค่อยเป็น academic area เหมือนกันกับมหาวิทยาลัยปิด เช่น วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ถ้าเป็นการส่งเสริมการเกษตร และสหกรณ์ คหกรรมศาสตร์ การจัดการ กฎหมาย หรือพวกวิชาชีพทั้งหลายจะมีคนเรียน

ได้นำผลสรุปอันนี้ไปฉายภาพให้แก่รัฐบาล ว่าหากเปิดมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช จะมีผู้เรียนจากแต่ละกลุ่มเป็นเท่าใด สาขาที่จะเปิดมีประมาณ 10 สาขา แล้วได้เอาผลนี้ มาทำแผน “แผนดีเท่ากับงานเสร็จไปแล้วครึ่งหนึ่ง” ผลจาก survey มาไม่แม่น 100 เปอร์เซ็นต์ แต่อย่างน้อยที่สุดสามารถนำมาบอกทิศทาง บอกแนวทาง ที่จะพัฒนา มหาวิทยาลัยใหม่ มีที่คัดค้านในบางสาขา เช่น ครั้งแรกเปิด 2 สาขา สาขาศึกษาศาสตร์สำหรับครูประจำการ ไม่ผลิตครูใหม่ สาขาที่สองคือสาขาจัดการงานก่อสร้าง คือพวกอาชีวะที่จบ ปวช. ปวส. ที่ไม่มีทางไปต่อในสาย ปีแรกที่เปิด มีผู้สมัครเข้าเรียนสองสาขานี้ แปะหมื่นสองพันคน ทั้งที่ผล survey ประมาณว่า สองหมื่นสี่ การสำรวจอันนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยสถาบัน แล้วเราก็นำมาใช้ประโยชน์ ในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช แล้วก็ใช้เป็นแนวทางได้มาจนถึงบัดนี้ โดยมีการสำรวจเพิ่มเติมทุกๆ ห้าปี ทุกๆ สิบปี เพื่อเอามาปรับแนวทางดำเนินการ

อีกตัวอย่าง คือ เมื่อทำแผนพัฒนาอุดมศึกษา 15 ปี ในปี 2530 ไม่เคยมีใครทำมาก่อนเลย การทำแผนโดยทั่วไปเป็นการทำแผน 5 ปี ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แต่เห็นว่าแผนอุดมศึกษาจะวางแค่ 5 ปีไม่ได้ เพราะในการผลิตบัณฑิตบางสาขานั้น input ของแผนหนึ่งจะเป็น output ของอีกแผนหนึ่ง เช่น ผลิตแพทย์ใช้เวลา 6 ปี การรับแพทย์มาปีนี้ไม่ได้จบภายในแผนนี้ แต่ไปจบในแผนหน้า ดังนั้นควรทำแผน 15 ปี

ขณะทำแผนนั้นต้องมี trend study คือการศึกษาแนวโน้มไปสู่อนาคต ในเรื่องต่าง ๆ ที่จะมีผลต่ออุดมศึกษา เช่น ถ้าเราไม่ทำการศึกษาเรื่อง โครงสร้างประชากรและประชากรวัย 18 ถึง 22 ที่จะเป็นผู้ที่เข้ามาใช้บริการอุดมศึกษาแล้ว จะไปวางแผนได้อย่างไร ถ้าเราไม่เอาประเด็นสำคัญๆ ขึ้นมาเป็นประเด็นศึกษา เราจะมาวางแผน

15 ปีได้อย่างไร เช่น เรื่องแนวโน้มก็เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม แนวโน้มในเรื่องการเมืองการปกครอง แนวโน้มทางเศรษฐกิจจะเป็นอย่างไร ความต้องการกำลังคนในอนาคตจะเป็นอย่างไร เป็นต้น

ขณะนั้น ใช้เงินแปลค่านำให้มหาวิทยาลัยหลายแห่งทำวิจัย 22 เรื่อง แล้วแต่ความถนัด แล้วเอาผลของ 22 เรื่องนี้ มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ แล้วก็ใช้เป็นพื้นฐานของการทำแผน 15 ปี ผลการวิจัยประมวลเป็นแผนเล่มแรกชื่อว่า อุดมศึกษาต่ออนาคตที่ท้าทาย ใช้มาตั้งแต่ 2532 – 2546 เมื่อ ดร. กฤษพงษ์ เป็นเลขาธิการอยู่ที่สกอ. ก็ทำวิจัยออกมาเป็นแผนอุดมศึกษา 15 ปีเหมือนกัน คล้ายๆ กับแผนหนึ่ง เพียงแต่บางหัวข้อเปลี่ยนไป มีการทำวิจัย วิเคราะห์ สังเคราะห์ แล้วก็เอามาเป็นพื้นฐานว่า จะวางแนวทางและกรอบของอุดมศึกษา 15 ปี ช่างหน้าอย่างไร อันนี้เป็น policy study เพราะเสร็จแล้ว นำข้อมูลมาทำนโยบาย แล้วก็แปลงออกมาเป็นแผน เพราะฉะนั้น ทั้ง policy ทั้ง feasibility study ก็เป็นเรื่องที่อยู่ในขอบเขตของการวิจัยสถาบันทั้งสิ้น เมื่อดังมหาวิทยาลัยใหม่ เช่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ก็ต้องทำอย่างเดียวกันนี้ คือทำแผน 10 ปี อะไรที่หยิบมาจากแผน 15 ปีได้ก็เอามา อะไรที่ต้องทำ survey ขึ้นเป็นการเฉพาะก็ต้องทำ ถ้าแผนดีเท่ากับงานเสร็จไปแล้วครึ่งหนึ่ง แล้วถ้าแผนดีความสนับสนุนก็จะมา

ประการที่สอง เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Operations Research) วิจัยเชิงปฏิบัติการนี้คือ เรื่องที่เราบริหารจัดการบางเรื่องนี้ เกิดปัญหาขึ้น เราจำเป็นต้องแก้ปัญหาที่อาศัยวิจัยสถาบันเหมือนกัน เช่น ที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี นักศึกษากว่า 90 เปอร์เซ็นต์ต้องอยู่หอพัก เนื่องจากอยู่กลางป่าสงวนเสื่อมโทรม ใกล้เมือง และมหาวิทยาลัยมีวัตถุประสงค์ที่จะจัดการศึกษาให้เป็นมหาวิทยาลัย 24 ชั่วโมง ในความหมายว่า อาจารย์ บุคลากร นักศึกษาส่วนใหญ่ จะใช้ชีวิตอยู่ในมหาวิทยาลัยด้วยกัน อาจารย์มีบ้านพัก บุคลากรก็มีที่พัก นักศึกษากว่า 90 เปอร์เซ็นต์อยู่หอพัก แล้วก็จะเป็น 24 ชั่วโมงจริงๆ มีแนวคิดว่าการอยู่หอพักถือว่าเป็น living and learning center จึงต้องจัดระบบการบริหารที่ดี การจัดการหอพักที่ดี เพื่อให้มีชีวิตที่

ดี มีคุณภาพ หอพักกลายเป็น center ของกิจกรรม ตัวก็ตัวที่นั่น internet ก็ติดให้ที่นั่น มีห้องทำงานที่นั่น นอกจากห้องนอน เป็น living and learning center สมบูรณ์แบบ ซึ่งเรื่องหอพักนี้ รัฐบาลไม่ให้เงิน ต้องเลี้ยงตัวเอง จึงมีอัตราค่าที่พักแพง ห้องหนึ่งอยู่กัน 3 คน ประมาณ 2,400 บาทต่อเทอม (ประมาณ 3 เดือน)

เกิดมีปฏิกริยาจากนักศึกษาที่ไปเปรียบเทียบกับอัตราค่าที่พักกับหอพักที่ราชภัฏ จึงได้ขอให้นักศึกษาตั้งกรรมการมาร่วมทำวิจัยกับคณะทำวิจัยสถาบัน โดยมีข้อแม้ว่าหากแพงจะลดราคาให้ แต่ถ้ายังไม่คุ้มจะเก็บเพิ่ม คณะวิจัยได้วิเคราะห์ cost ผลคือต้องเก็บสองพันแปด ซึ่งนักศึกษาก็ต้องยอมรับ และขอให้เก็บในอัตราเดิม อันนี้เป็น operations research เพราะมันเกิดปัญหาขึ้น แล้วถ้าไม่ทำวิจัยมาสนับสนุน ก็เดินขบวน แต่พอเขามาร่วมทำวิจัยออกมาเสร็จ เขาก็รับเลยว่าใช่ ที่มันต้องแพงเพราะต้องมีคนเข้าไปทำความสะอาดสัปดาห์ละสองหน เพื่อให้อยู่แบบที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี มันก็ต้องมีบริการสนับสนุนที่มากกว่าหอพักตามปกติที่ไปจุกหัวนอน จากครั้งนั้นเวลามีปัญหา ก็จะใช้ชีวิตวิจัยสถาบัน และคนที่ทำวิจัยเรื่องนี้คืออาจารย์ทางวิศวกรรมเครื่องกล ซึ่งตอนนี้เป็นรองคณบดี ชื่อเล่น ไก่ย่างไปทำเรื่องนี้ เพราะนักศึกษาเชื่อถือ คุณต้องเลือกเอาคนที่เค้าเชื่อด้วย ก็เรียบริ้อยไป เพราะฉะนั้นวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ มันก็มีทั้งส่วนที่จำเป็น และเตรียมข้อมูลไว้เพื่อใช้ประโยชน์ หรือทำเป็นการเฉพาะกิจ เพื่อแก้ปัญหาบางอย่าง

ประเภทที่สาม ซึ่งตอนนี้ใช้กันมาก คือวิจัยเชิงประเมิน เป็น evaluative research บางมหาวิทยาลัยตั้งหน่วยขึ้นมารองรับวิจัยเชิงประเมิน และอาจมีรองอธิการบดีฝ่ายประเมิน เพราะการปฏิรูปการศึกษาได้เอาเรื่องของการประกันคุณภาพเข้ามาเต็มที่ พรบ. ก็ไปกำหนดว่าจะต้องมีการประกันคุณภาพภายใน ที่ สกอ. กับมหาวิทยาลัยแต่ละแห่งร่วมกันทำ จะต้องมีการประกันคุณภาพภายนอก ไม่น้อยกว่า 1 ครั้ง ทุก 5 ปี โดย สมศ. โดยเฉพาะพวกมหาวิทยาลัยในกำกับ ก็คือให้เห็นสภาพมหาวิทยาลัยเอง ตั้งคณะกรรมการติดตามตรวจสอบประมาณผล รายงานตรงต่อสภา เพราะสภาพมีบทบาทในทางกำกับ หากไม่มีการ

ติดตามตรวจสอบผลของการปฏิบัติตามแผน ก็กำกับไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องของ follow-up study เรื่องของ assessment เรื่องของ monitoring เข้ามาเต็มที และตอนนี้ก็ ถูกกฎหมายบังคับด้วย จนอาจมีหน่วยที่มาประเมินเพิ่มอีก คือ กพร. ซึ่งเป็นสำนักงานพัฒนาระบบราชการ แยกงานมาจาก กพ. สมัยทักษิณเป็นนายก ให้มาพัฒนาระบบราชการ โดยเริ่มต้นจากการประเมินส่วนราชการ กว่าร้อยกรม ต่อมา

ก็ประเมินองค์กรมหาชนอีก 19 แห่ง และประเมิน มหาวิทยาลัยในกำกับ รวมทั้งให้มาจัดระบบงบประมาณ ของ มหาวิทยาลัยในกำกับด้วย ซึ่งก็ไม่เห็นด้วยเพราะออก นอกกระบบราชการแล้ว ที่ประเมินอยู่ทุกวันนี้ซ้ำซ้อน ควร เอาผลประเมินที่ สกอ ทำ สมศ ทำ และมหาวิทยาลัยทำเอง รวมทั้งที่ สตง. มาตรวจด้วย มาใช้ร่วมกันมากกว่า

มิติใหม่ของการวิจัยสถาบัน : การวิจัยสถาบันกับการประกันคุณภาพการศึกษา

การประเมินได้ต้องมีฐานข้อมูลที่แม่นยำตรงเพียงพอ ที่สมบูรณ์ ข้อมูลตรงนี้สถาบันแต่ละแห่งซึ่งเป็นหน่วยรับ ประเมินจะต้องทำ เพราะการประเมินนั้น เขาใช้ unit ของ การรับประเมิน คือ ถ้าเป็นอุดมศึกษาก็ประเมิน มหาวิทยาลัย ถ้าเป็นมัธยม ประถม ก็ประเมิน โรงเรียนแต่ละแห่ง เหตุที่ใช้มหาวิทยาลัยเป็นหน่วยรับประเมิน ก็เพราะ ผลการศึกษาเกิดที่มหาวิทยาลัย ไม่ได้เกิดที่ สกอ. ไม่ได้เกิด ที่กระทรวงศึกษา ภารกิจด้านการสอน การวิจัย การบริการ จะดีหรือไม่ อยู่ที่มหาวิทยาลัยแต่ละแห่ง ไม่ได้อยู่ที่ สกอ และเพื่อจะเอาผลประเมินมาใช้ในการพัฒนา ปรับปรุงงาน ให้ดีขึ้น เพราะฉะนั้นการวิจัยเชิงประเมินจึงมีบทบาทสำคัญ มากในยุคปัจจุบัน แล้วเราต้องทำเกือบจะถือว่าเป็นงาน ประจำ การประเมินภายในต้องทำทุกปี การประเมิน ภายนอกโดย สมศ. ไม่น้อยกว่าหนึ่งครั้งในทุกห้าปี เรื่อง ของ สตง. ก็มาทุกปี

ในเรื่องของ audit committee นั้น ทุกสภามหาวิทยาลัยที่เป็นนายกสภาอยู่ล้วนมี audit committee โดยเอาผู้ทรงวุฒิห้าคนเป็นคนกลาง แล้วก็มาประเมินการ ปฏิบัติงานตามแผนงานกลยุทธ์ ซึ่งเป็นแผนในแต่ละปี รายงานผลต่อสภาทุก 6 เดือน เพื่อให้สภา monitor ได้ ในฐานะผู้กำกับ สภาไม่ใช่ผู้บริหาร ผู้บริหารสูงสุดคือ อธิการบดี สภาก็ต้องกำกับอธิการบดี เมื่อพบว่าบางเรื่องไม่ เป็นไปตามนโยบาย อธิการบดีก็ต้องนำไปปรับปรุงแล้ว กลับมารายงานต่อสภา การที่สภาจะกำกับมันก็ต้องมีข้อมูล ซึ่งเป็นผลของการติดตามตรวจสอบ อันนี้เป็น trend ใหม่

ที่มากับกฎหมายใหม่ และก็นิยมทำกัน เพราะว่าเมื่อใดที่ audit committee ทำเองได้ดี ความจำเป็นที่จะต้องมีการ ประเมินจากภายนอกก็จะน้อยลง แต่ถ้าทางมหาวิทยาลัย ไม่ทำอะไรเลย ในที่สุดต้องพึ่งการประเมินภายนอก ซึ่งก็ ต้องมาถกเถียงกันว่าประเมินถูกหรือไม่ถูก เช่น หากมา ประเมินจุฬาฯ เกณฑ์ที่ประเมินความเป็นจุฬาฯ คืออะไร จุฬาฯ ไม่เหมือนธรรมศาสตร์ สุรนารีไม่เหมือนจุฬาฯ แต่ละ แห่งมีความเป็นอัตลักษณ์ การประเมินโดยสะท้อนอัต ลักษณ์เรื่องสำคัญ เพราะเราคงไม่อยากจะเห็นทุกมหาวิทยาลัย เหมือนกันหมด และความสวยงามอยู่ตรงความหลากหลาย และความหลากหลายนี้เองคือเส้นทางสู่ความเป็นเลิศ แม้แต่ โรงเรียนระดับมัธยมก็ยังมีอัตลักษณ์ เช่น มหิดลวิทยานุสรณ์สอนแต่เด็กเก่ง จึงต้องมีระบบบริหารที่แตกต่างกัน ออกไป สาคิตต้องการที่จะแสดงให้เห็นถึงการจัดการศึกษา ในแนวที่ดี ก็เป็นสาคิต มหาวิทยาลัยยังจำเป็นจะต้องมีอัต ลักษณ์ อัตลักษณ์นี้จะเกิดขึ้นจากการ monitor ของ มหาวิทยาลัย สภาจึงเป็นเรื่องสำคัญ ทั้งหมดนี้คือการวิจัย สถาบันไปสนับสนุนทั้งสิ้น แล้วก็กลายเป็นงานประจำที่ สำคัญมากของยุคนี้

ลักษณะของการวิจัยสถาบันมี 2 ส่วน คือ ส่วนที่ทำ เป็นประจำ ทำซ้ำ แล้วก็ทำต่อเนื่อง เพื่อสร้าง MIS ที่ ครบถ้วนทันสมัย MIS คือ management information system อันนี้เป็นงานประจำเลย เมื่อสมัยอยู่ที่จุฬาฯ วิจัย สถาบันที่ทำประจำก็มีอยู่ 4-5 เรื่อง เช่น วิจัยสถาบันที่ เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะของนิสิต เริ่มตั้งแต่นิสิตใหม่ แต่ละ

ปีจะรายงานสภาพว่ารับนิสิตมาครบทุกจังหวัดหรือไม่ นิสิตที่มาเป็นหญิงเป็นชายจำนวนแตกต่างกันอย่างไร มาจากพื้นฐานครอบครัวที่ต่างกันยังไง พ่อแม่มีอาชีพอย่างไร ทุกปีจะวิเคราะห์ที่ออกมาเป็นเล่มเลย ว่านี่คือคุณลักษณะของนิสิตจุฬาฯ ที่เข้ามาใหม่ เสร็จแล้วก็ต้องทำ follow-up study นิสิตจุฬาฯ ที่จบเป็นบัณฑิตนั้น ภาวะการได้งานเป็นอย่างไร ภาวะการเรียนต่อเป็นอย่างไร ภาวะความพึงพอใจของผู้ใช้บัณฑิตเป็นอย่างไร

เรื่องที่ 2 ที่ทำทุกปี คือ เรื่องคณาจารย์ซึ่งมีประเด็นที่จะต้องทำให้ทันสมัยอยู่เสมอ เช่น สักส่วนระหว่างปริญญาเอก โท ตรี สักส่วนระหว่างตำแหน่งวิชาการ แล้วก็ สักส่วนระหว่างอาจารย์กับนิสิต เราจะต้องทำการศึกษาวิเคราะห์ เพราะเป็นความเคลื่อนไหว ไม่ใช่วิเคราะห์ครั้งเดียวแล้วใช้ได้ตลอดไป หรือแม้แต่โปรแกรมการศึกษา จุฬาฯ เปิดหลักสูตรระดับ ตรี โท เอก เป็นจำนวนมาก หลักสูตรเหล่านั้นเปิดมาแล้วก็ปี หลักสูตรใดจะครบ 5 ปี เมื่อครบจะต้องมีการประกันคุณภาพหลักสูตรด้วยการปรับหลักสูตรใหม่ เพราะฉะนั้น โปรแกรมการศึกษาจึงต้องดูได้ว่า จุฬาฯ เปิดปริญญาเอก ปริญญาโท ก็สาขา มีโปรแกรมอะไร มีนิสิตเท่าใดไหว และก็ต้อง up date ทุกปี ถ้าไม่ update ฐานข้อมูลก็ไม่ทันสมัย

สมัยนั้นจะมีอยู่ 5 เรื่อง ได้แก่ เรื่องนิสิต เรื่องอาจารย์และบุคลากร เรื่องการเงิน เรื่องอาคารสถานที่ เรื่องโปรแกรมการศึกษา แต่เดี๋ยวนี้ไม่ได้แล้ว สมัยนี้ อาจจะต้องมีฐานข้อมูลบางเรื่องเข้ามาด้วย คือเอาวิจัยสถาบันมาเป็นเครื่องมือของการสร้างฐาน MIS ให้ทันสมัยอยู่เสมอ หน่วยวิจัยสถาบันจึงต้องเป็นหน่วยที่ทำการศึกษวิเคราะห์เรื่องเหล่านี้เป็นมาตรฐานไว้ แล้วก็ทำประจำ

ลักษณะที่ 2 คือ การทำวิจัยเฉพาะกิจ ทำเป็นครั้งคราว ตามสภาพปัญหาและความต้องการ เช่น ตัวอย่างในตอนต้น เรื่องที่นักศึกษาเดินขบวนเรื่องหอพักที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ก็ต้องทำวิจัยเฉพาะกิจเรื่องนั้นขึ้นมา ก็จะแก้ปัญหาไปได้ แล้วก็หยุดทำ อาจจะมีปัญหาอื่นอีก เช่นขณะนี้ ที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ใช้รวมบริการประสานภารกิจ คือ out source ไม่มีรถยนต์เอง เข้า

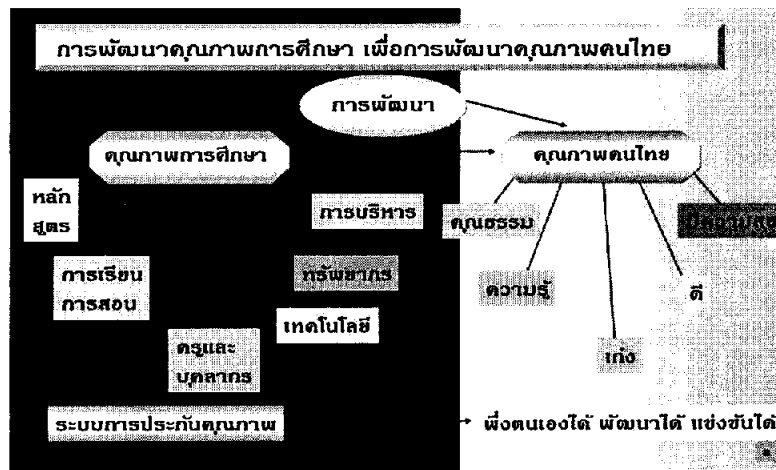
ทั้งหมด พนักงานรักษาความปลอดภัย พนักงานรักษาความสะอาดก็จ้างทั้งหมด สำนักงานงบประมาณตั้งประเด็นว่าการทำอย่างนี้ สิ้นเปลืองงบประมาณเกินความจำเป็นหรือเปล่า ทำไมมหาวิทาลัยนี้รถยนต์จึงใหม่อยู่ตลอด ได้อธิบายว่าไม่เหมือนราชการ รถเก่ามากก็ถึงขายก็ไม่ได้ จนกว่าจะได้รับการอนุมัติ แต่การเช่านี้ สามารถเลือกได้ ในที่สุดก็ต้องเทียบ cost effective ในระยะแรกๆ ต้องพิสูจน์เกือบทุกปี เป็นวิจัยเฉพาะกิจ พบว่าการจ้างเหมาบริการไม่แพงกว่าทำเอง

การอยู่นอกระบบเช่นนี้ทำให้ปัญหาบริหารน้อยมาก วันหนึ่งๆ อธิการบดีจะคิดถึงเรื่องวิชาการเป็นหลัก ไม่ต้องไปคิดถึงเรื่องบริหารธุรการ การบริหารงานธุรการให้อยู่ในมือของฝ่ายสนับสนุนและพัฒนา ขอแสดงความยินดีกับจุฬาฯ ที่ได้รับเลือกให้เป็น 1 ใน 9 มหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ และเป็นลำดับที่ 1 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี เป็นลำดับที่ 6 ทั้งที่เพิ่งก่อตั้งมาเพียง 19 ปี ทั้งนี้ก็เพราะความเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับ อธิการบดีไม่ต้องมานั่งคิดถึงเรื่องธุรการ แต่สิ่งที่ทุ่มเทในการคิดนั้นเป็นเรื่องวิชาการ ทำอย่างไรจะได้อาจารย์เก่งๆ ทำอย่างไรจะสนับสนุนอาจารย์ให้ทำวิจัยได้ จะจัดการศึกษาอย่างไรให้เรื่องสอนและวิจัยเป็น 2 ด้านของเหรียญอันเดียวกัน (teaching and research เป็น two sides of the same coin) อุดมศึกษาจะแยกเรื่องสอนและวิจัยจากกันไม่ได้ การสอนระดับอุดมศึกษาเป็นการวิจัยไปในตัว ที่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีการรับอาจารย์เข้ามา อย่างน้อยต้องทำ 2 อย่างได้ คือ teaching and research ไม่รับปริญญาโทที่ทำวิจัยไม่เป็น จึงต้องขอลุ่ววิทยานิพนธ์ และต้องมีเกรดที่จะเรียนปริญญาเอกได้ อาจารย์ที่นั่นจึงเริ่มต้นจาก ปริญญาเอก 77% ตอนนี้อยู่ประมาณ 80% เพราะว่าไม่ค่อยรับคนปริญญาโท และก็ถ้าเป็นปริญญาโท ก็มักจะไปศึกษาต่อปริญญาเอก เหตุที่สกว. ประเมินพิสัยของสุรนารีได้คะแนนเต็ม 5 และได้อันดับ 1 เพราะสุรนารีเป็นมหาวิทยาลัยกลางป่า เปิดวิทยาศาสตร์บัณฑิตผลิตวิทยาศาสตร์พื้นฐานจะไม่มีผู้เรียน หรือถ้ามาเรียนก็ไม่ได้คนเก่ง คนที่สอบได้คะแนนต่ำสุดที่เข้าวิศวะกรรมศาสตร์ของจุฬาฯ ได้ ยังได้คะแนนสูงกว่าคนที่ได้ที่ 1

ของวิศวะที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีเลย ทั้งที่เป็นสาขาอดนิยมนิ่ง ไม่มีนโยบายให้มีผลิตบัณฑิตปริญญาตรี คณะวิทยาศาสตร์ การสอนวิทยาศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี จึงเป็นวิชาบริการให้กับวิศวะ ให้กับเกษตร เช่น ฟิสิกส์ 1 เคมี 1 แต่เปิดหลักสูตรสำหรับปริญญาโทควบเอกมาตั้งแต่ต้น เพราะเท่ากับมีนักวิจัยภาคบังคับมาเป็นลูกมืออาจารย์ เนื่องจากพวก ปริญญาโท-เอก ต้องทำวิจัย ในที่สุด teaching and research ก็ไปด้วยกัน แล้วก็มีกำลังเสริมเป็นนักวิจัยภาคบังคับ ทุกมหาวิทยาลัยไม่ต้องทำในสิ่งที่เหมือนกัน ทำในแนวที่เราถนัด ไม่ถนัดก็อย่าทำ เพราะทำแล้วก็ได้ไม่ได้อะไร

มิติใหม่ของการวิจัยสถาบันมากับเรื่องการประกันคุณภาพการศึกษา อันนี้ เกิดขึ้นตั้งแต่ปี 2542 เป็นต้นมา ถ้าเรามองการศึกษาว่ามีความสำคัญสูงสุดต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับ พรบ. การศึกษาแห่งชาติ ที่ว่า "การศึกษา" หมายความว่า กระบวนการ

เรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงาม ของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึกอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต” ทั้งสังคม ทั้งบุคคลต้องงอกงาม การสร้างสรรค์และจรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการและสร้างองค์ความรู้ เป็นหน้าที่ของอุดมศึกษา ไม่ใช่สร้างคนเท่านั้น อุดมศึกษาต้องสร้างความรู้ด้วย โดยเฉพาะสังคมฐานความรู้ เช่นปัจจุบัน ดังนั้น การศึกษาเพื่อพัฒนาคนและพัฒนาองค์ความรู้นี้ เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญสูงสุด ต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ จึงเป็นการถูกต้อง ที่รัฐบาลนี้หันมาส่งเสริมการวิจัย โดยเริ่มต้นเลือก มหาวิทยาลัย 9 แห่ง เป็นมหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ และคงจะสนับสนุนให้กว้างขวางออกไปอีก เพราะถ้าเราไม่สร้างความรู้ เราจะสู้ใครไม่ได้



โศคที่จุฬาคัดอันดับการประเมินของ IMD เป็นแห่งเดียวใน 200 ลำดับแรก ก็หวังว่าจะเขยิบขึ้นไปเพื่อก้าวหน้าประเทศไทย การปฏิรูปการศึกษาที่กำลังจะเข้รอบ 2 มุ่งจะพัฒนาคุณภาพคนไทย ให้เป็นปัจจัยนำของการพัฒนาพึ่งตนเองได้ พัฒนาได้ แข่งขันได้ แล้วก็สร้างองค์ความรู้เพื่อใช้เป็นฐานของการพัฒนาประเทศ เพราะนั่นหัวใจของการปฏิรูปการศึกษา คือ "การปฏิรูปการเรียนรู้" สู่อุภาพคนไทยที่เป็น "คนดี มีความรู้ อยู่เย็นเป็นสุข" ก็คือใช้

คุณธรรมนำความรู้ เพราะฉะนั้นการพัฒนาคุณภาพการศึกษา เพื่อการพัฒนาคุณภาพคนไทย ก็คือการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ซึ่งต้องดูที่หลักสูตร การเรียนการสอน ครู บุคลากร การบริการ ทรัพยากร เทคโนโลยี ซึ่งก็คือปัจจัยที่ต้องส่งเสริมขึ้น ส่วนคุณภาพคนไทยต้องการให้เป็นคนมีคุณธรรม ให้มีความรู้ เก่ง ดี มีความสุข แล้วในที่สุด ถ้าเราทำการประกันคุณภาพการศึกษาได้ดี เราก็จะมีคนไทยที่พึ่งตัวเองได้พัฒนาได้และแข่งขันได้

การประกันคุณภาพการศึกษานั้น จึง

- เป็นการประเมินผล และการติดตามตรวจสอบคุณภาพ และมาตรฐานการศึกษาและพันธกิจหลักของสถานศึกษา เช่น เรามีพันธกิจหลัก เรื่องสอน เรื่องวิจัย เรื่องบริการวิชาการ ทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ก็มีการประเมิน
- เพื่อเป็นการประกันคุณภาพ และให้มีการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานของสถานศึกษาในทุกภารกิจ
- เป็นการศึกษาวิเคราะห์สถาบันแต่ละแห่งอย่างเป็นระบบ ทั้งปัจจัยนำเข้า (input) กระบวนการตามภารกิจ (process) และผลผลิต (product)
- ปัจจัยสำคัญของการประกันคุณภาพ คือ ข้อมูลที่พร้อมและเพียงพอ ดังนั้น การประกันคุณภาพก็ต้องอาศัยวิจัยสถาบัน
- มาตรฐานตามเกณฑ์ที่เป็นที่ยอมรับ
- ระบบและวิธีการประเมินที่เชื่อถือได้

ใน 3 ปัจจัยข้างต้นนี้ ข้อมูลที่พร้อมและเพียงพอมาจากไหนหากไม่มีระบบวิจัยสถาบันเข้ามาสนับสนุน

การวิจัยสถาบันจึงเป็นเครื่องมือสำคัญของการประกันคุณภาพการศึกษา

- เป็นการวิจัยเรื่องเกี่ยวกับสถาบันของตนเอง
- เพื่อคัดลिनใจ แก้ปัญหา และพัฒนาสถาบัน
- มิติใหม่ที่ผู้ทำวิจัยสถาบันต้องคำนึงถึงก็คือว่าการวิจัยสถาบันสร้างฐานข้อมูลเพื่อการประกันคุณภาพการศึกษาและการวิจัย เป็น QA information system

บทบาทของการวิจัยสถาบันเพื่อการประกันคุณภาพการศึกษาก็มีวิจัยหลักสูตร วิจัยการสอน วิจัยเชิงนโยบาย และการบริหาร และก็วิจัยเชิงประเมิน ดังรายละเอียดข้างต้น แล้วสิ่งที่สำคัญที่สุด ก็คือ เรื่องของการสร้างฐานข้อมูลที่เป็น QA information system ตามเกณฑ์มาตรฐานปัจจัยคุณภาพและตัวบ่งชี้

สรุป การประเมินผลและการติดตามตรวจสอบคุณภาพการศึกษา ต้องอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างฐานข้อมูล (Information System : IS) การวิจัยสถาบัน (Institutional Research : IR) และการประกันคุณภาพ (Quality Assurance : Q.A.) ที่เชื่อมโยงกันเป็นระบบ